

ศิลปากร

พ.ศ.
๑๓๓๑

ISSN 0125 - 0531

นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๖ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๖๖
The Silpakorn Journal Vol.36 No. 6 November - December 1993

บทบรรณาธิการ

นิตยสารศิลปากรฉบับนี้ เป็นฉบับที่ ๖
สุดท้ายของปีที่ ๓๖ ประจำเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม
๒๕๓๖ ซึ่งมีเหตุการณ์และวาระสำคัญที่สุดสำหรับ
พลกนิกรชาวไทย ๒ เหตุการณ์คือ วันที่ ๘ พฤศจิกายน
๒๕๓๖ เป็นวันพระราชสมภพครบรอบ ๑๐๐ ปี แห่ง
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางราชการได้จัดงานฉลองเพื่อ
รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างสมพระเกียรติ เมื่อวันที่
๕ ธันวาคม เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันของเรา
ศิลปากรฉบับนี้ จึงได้นำเรื่องของล้นเกล้าฯทั้งสอง
พระองค์มาลงพิมพ์ ส่วนเรื่องจารึกบ้านโคกสะแกราช
และเทวดารักษาทิศ หรือท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ก็มี
สารแนะนำศึกษาเช่นเดียวกัน

ท่านผู้อ่านคงจะเห็นแล้วว่า คณะบรรณาธิการ
ได้ออกนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๓๖ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑-๖
สู่สายตาของท่านทุกฉบับพร้อมๆ กัน นอกจากจะ
ขอขอบพระคุณท่านผู้บริหารของกรมศิลปากรที่
ความสนับสนุนแล้ว ท่านผู้อ่านก็เป็นกำลังใจของ
พวกเรามาก โปรดให้ข้อคิดเห็นมา เพื่อว่าพวกเรา
จักได้ปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น

พบกันอีกในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๓๗
ประจำปี ๒๕๓๗ ซึ่งฉบับที่ ๑-๒ คงจะออกมาเร็วๆ นี้
คณะบรรณาธิการหวังกันว่าจะพยายามเร่งรัดออก
นิตยสารศิลปากร ปี ๒๕๓๗ ให้ครบถ้วนโดยเร็วที่สุด
เพื่อจักได้จัดทำปี ๒๕๓๘ ออกมาตามกำหนดต่อไป

ประกอบ ลาภเกษร
บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า ๓

พระราชประวัติส่วนพระองค์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
- ทรงวิทย์ แก้วศรี

หน้า ๑๓

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในมหามงคลสมัย
วันพระราชสมภพ ๑๐๐ ปี
- สุริย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม

หน้า ๓๕

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสละราชสมบัติ วันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗
- สายไหม จบกมลศึก

หน้า ๓๗

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
- สายไหม จบกมลศึก

หน้า ๕๖

แนวทางประชาธิปไตยในพระราชดำริ
- สายไหม จบกมลศึก ฤดีรัตน์ กายราช
- สถาพร ดงขุนทด เบญจมาศ แพทอง

หน้า ๖๔

วังสุโขทัย
- ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

หน้า ๖๕

พระที่นั่งอนันตสมาคม
- อรรพรรณ ทรัพย์พลอย

หน้า ๗๒

ประวัตรัฐสภา
- อรรพรรณ ทรัพย์พลอย

หน้า ๘๑

จิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
: การเขียนซ่อม ในวาระฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี
- นุชนารถ กิจงาม

หน้า ๘๙

เทวดารักษาทิศ
- อรรพรรณ ทรัพย์พลอย

หน้า ๑๐๕

จารึกบ้านโคกสะแกราช
- ชะเอม แก้วคล้าย และบุญเลิศ เสนานนท์

หน้า ๑๒๓

แหล่งตัดหินทรายจังหวัดสกลนคร
- ทศพร ศรีสมาน

จารึกบ้านโคกสะแกราช

พะยอม แก้วคล้าย
บุญเลิศ เสนานนท์

อ่านแปล

ประวัติทะเบียนจารึก

อักษร ขอมโบราณ
ภาษา สันสกฤต-เขมร
ศักราช พุทธศักราช ๑๖๐๙
จารึกอักษร จำนวน ๒ ด้าน ด้านที่ ๑ มี ๓๖
บรรทัด ด้านที่ ๒ มี ๑๒ บรรทัด
วัตถุจารึก หินทราย สีเขียว
ลักษณะวัตถุ รูปใบเสมา
ขนาดวัตถุ กว้าง ๒๖.๕ ซม.
หนา ๘ ซม.
สูง ๕๑ ซม.

บัญชี/ทะเบียนวัตถุ นน.๓๙
พบเมื่อ เมษายน ๒๕๓๑
สถานที่พบ บ้านโคกสะแกราช หมู่ที่ ๓
ตำบล โคกสะแกราช
อำเภอ ปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา
ผู้พบ นางสาวโสภิตสุดา ไหมวัน
ปัจจุบันอยู่ที่ ปราสาทพนมรุ้ง
อำเภอนางรอง
จังหวัดบุรีรัมย์
พิมพ์เผยแพร่ ครั้งแรก

ประวัติ

ฝ่ายบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก
หอสมุดแห่งชาติ ได้รับสำเนาจารึกหลักนี้
จากนายสามารถ ทรัพย์เย็น หัวหน้า
โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
เมื่อปลายเดือนเมษายน ๒๕๓๑ มีบันทึก
คู่กับสำเนาจารึกความว่า “จารึกหลักนี้
พบที่บ้านโคกสะแกราช หมู่ที่ ๓ ตำบล
โคกสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัด

นครราชสีมา มีขนาดกว้าง ๒๖.๕ เซนติ
เมตร หนา ๘ เซนติเมตร สูง ๕๑ เซนติเมตร
ชนิดหินทรายละเอียด สีเขียว สภาพ
สมบูรณ์มาก เจ้าของคือนางสาวโสภิตสุดา
ไหมวัน จะน้อมเกล้าถวายสมเด็จพระเทพฯ
ในวันพิธีเปิดอุทยานฯ ฉะนั้น จึงขอทราบ
เค้าโครงเรื่องสังเขปของจารึก ก่อนวันที่ ๒๘
เมษายน นี้”

พะยอม แก้วคล้าย ผู้เชี่ยวชาญภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
บุญเลิศ เสนานนท์ นักภาษาโบราณ ฝ่ายบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จารึกบ้านโคกสะแกราช

บันทึกมิได้บอกรายละเอียดว่า ผู้เป็นเจ้าของครอบครองจารึกคือนางสาวโสภิตสุดา ไหมวัน ได้จารึกหลักนี้มาครอบครองโดยวิธีใด หมายถึงการค้นพบด้วยตนเอง หรือได้รับมาจากบุคคลอื่น และได้มาไว้ในครอบครองตั้งแต่เมื่อไร เพราะข้อมูลเหล่านี้ จะนำไปสู่การสืบหาค้นคว้า แหล่งที่พบหลักจารึกครั้งแรก โดยแท้จริง อันจะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์กับข้อความในจารึก ซึ่งจะเชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์ต่อเนื่องจากจารึกหลักอื่นๆ

บันทึกบอกว่า “จารึกหลักนี้ พบที่บ้านโคกสะแกราช หมู่ที่ ๓ ตำบลโคกสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา” นั้น ยังไม่เพียงพอที่จะสรุปได้ว่า แหล่งเดิมของจารึกหลักนี้อยู่ที่บ้านโคกสะแกราช เพราะคำว่า “พบ” ในที่นี้อาจหมายถึงว่า พบว่าอยู่ในความครอบครองของนางสาวโสภิตสุดา ไหมวัน ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านโคกสะแกราช หมู่ที่ ๓ ตำบลโคกสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา แต่นางสาวโสภิตสุดา อาจได้รับจารึกมาจากบุคคลอื่นที่มอบให้ ซึ่งผู้มอบให้อาจนำจารึกมาจากถิ่นอื่น อัน

มิใช่บ้านโคกสะแกราชก็เป็นได้

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า “พบ” ในบันทึกนี้อาจหมายถึงว่า มีการขุดพบหรือพบโดยบังเอิญที่บ้านโคกสะแกราชอย่างแท้จริง นั่น หมายถึงว่า แหล่งเดิมของหลักศิลาจารึกอยู่ที่บ้านโคกสะแกราช แต่บันทึกมิได้บอกว่า ใครเป็นคนพบและพบเมื่อใด

จากข้อความของจารึกที่กล่าวถึงตำบลปารันสีซึ่งมีชื่อปรากฏในจารึกอื่นๆ อีกมาก เช่นจารึก PHNOM MREC K.178 บรรทัดที่ ๕ เป็นจารึกที่พบในกรุงพนมเปญจึงทำให้เข้าใจว่า แหล่งเดิมของจารึกโคกสะแกราชนี้ ก็น่าจะอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศกัมพูชา ในปัจจุบัน นั่นก็หมายความว่า จารึกถูก นำมาจากถิ่นอื่น แต่ถ้าตำบลปารันสีและสกลาสวายเป็นชื่อโบราณของดินแดนที่เป็นอำเภอปักธงชัยปัจจุบัน แสดงว่าจารึกหลักนี้มีแหล่งเดิมอยู่ที่บ้าน โคกสะแกราช ฉะนั้นขอให้ เป็นหน้าที่ของนักโบราณคดีที่จะตรวจสอบหาหลักฐานที่ถูกต้องต่อไป

เท่าที่แปลเนื้อหาของจารึกจะเห็นว่า ยังไม่ชัดเจนนัก เพราะคำว่า **ข้าพเจ้า**

(อหฺ, มยา) ในหลักศิลาจารึกไม่ระบุชื่อว่าเป็นใคร อาจจะเป็นที่ทราบกันในสมัยนั้นที่แน่นอนก็คือผู้ใช้สรรพนามว่า “ข้าพเจ้า” เป็นผู้สร้างหลักศิลาจารึก ซึ่งคงจะเป็นนักบวชคนใดคนหนึ่งของศรีธรรมนิทปุระ

ข้อความที่น่าสนใจของจารึกหลักนี้ก็คือเริ่มต้นผู้ใช้นามว่าข้าพเจ้า แสดงความคารวะต่อพระพุทธเจ้าของนิกาย มหายาน และ พระพรหมซึ่งเป็นลัทธิศาสนาพราหมณ์และกล่าวถึงพระพัชรสัตวะว่าเป็นพุทธะองค์ที่ ๖ ในขณะเดียวกัน โสลกที่ ๑๑ กล่าวถึง พระธนูว่า เป็นศิษย์ของสำนักสิทธานตะ ซึ่งเป็นลัทธิลัทธิไสวณิกายของศาสนาพราหมณ์ และพระธนูนี้เอง (บรรทัดที่ ๓๔) ได้สร้างพระพุทธโลเกศวรขึ้นใหม่ในมหาศักราช ๙๘๘ อันเป็นรัชสมัยของพระบาท กัมรเตง กัณทวนอัญศรีอุทยาทิตยวรมัน แสดงว่า ณ เมืองฉปรารัสนิ นี พระพุทธศาสนามหายานกับศาสนาพราหมณ์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ในจารึก PRASAT PHAH KHSET K.237 ก็กล่าวถึงพระเจ้าศรีอุทยาทิตยวรมัน ทรงสร้างพระพุทธรูปและเทวรูปไว้ในเมืองฉปรารัสนิเช่นกัน คงเป็นเพราะสมัย

ที่พระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระองค์ขึ้นครองราชย์ เป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง เพราะพระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนา ต่อมาพระศรีอุทยาทิตยวรมันที่ ๒ ผู้เป็นพระโอรสขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่ก็ส่งเสริมพุทธศาสนาด้วย จึงทำให้พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ประยุกต์เข้าด้วยกัน ดังที่ปรากฏในจารึกต่างๆ

พระพัชรสัตวะที่จารึกกล่าวถึงว่าเป็นพระโพธิสัตว์องค์ที่ ๖ มีการกล่าวถึงในจารึก TUK CUM พ.ศ.๑๕๓๗ K.๒๓๘ ด้วยคำว่า พชเรนทราจารย์ยะ คือ พระพัชรเรนทราจารย์ อาจจะเป็นนักบวช คนเดียวกัน เพราะระยะเวลาก็ไม่ห่างกันนัก ท่านคงเป็นนักบวชคนสำคัญที่มีบารมี สูงเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป จนได้รับการยกย่องให้เป็นพระโพธิสัตว์องค์ที่ ๖

จุงวิศ เป็นชื่อของตำบล ดังปรากฏในจารึก TUK CUM K.๒๓๘ ว่า สรูก จุงวิศ แปลว่าหมู่บ้าน หรือตำบลจุงวิศ ส่วนคำว่า จัมปะกะเป็นชื่อเมืองดังที่ปรากฏในจารึก VAT

PRATHAT K.๗๐๒ และคำว่า ธรณินทรปุระ ก็เป็นชื่อเมืองเช่นเดียวกันแต่ในจารึกบ้านโคกสะแกราชนี้ มีคำว่า ภควัต นำหน้าชื่อตำบลและ เมืองเหล่านั้น อันแสดงถึงเป็นชื่อบุคคล หรือรูปเคารพ ในจารึกนี้น่าจะเป็นชื่อบุคคล สำคัญของตำบลและเมืองนั้นๆ ถ้าเป็นนักบวชหรือศาสนิก ก็ต้องเป็นนักบวช หรือ ศาสนิกชั้นผู้นำประจำตำบล และเมืองนั้นๆ

คำว่า อภยคิริ หรือ อภัยคิริ เป็นชื่อของภูเขา ได้ตรวจสอบจากจารึกต่างๆ แล้วปรากฏว่า ไม่พบชื่อภูเขานี้เลย คงมีแต่คำว่า อภยปุระ หรืออภัยบุรี เป็นชื่อเมือง ฉะนั้น จึงเข้าใจว่าอภัยคิริ คงเป็นภูเขาอยู่ที่เมืองอภัยบุรี เหมือนกับมเหศวรบรรพต เป็นชื่อภูเขา อยู่ที่เมืองมเหศวรปุระ บรรพตที่ ๒๙ บอกว่า ถ้าผลบุญจักมีขอให้ข้าพเจ้าเกิดเป็น ชาว กัมพูชา ใช้ศัพท์ว่า กมฺวฺเช แต่บรรพตที่ ๓๒ บอกว่า เพื่อมิให้ชวามารุกรานสรุกเขมร ใช้ศัพท์ว่า เขมร ฉะนั้นจึงทำให้เกิดความสงสัยว่า กมฺวฺช กับ สรูกเขมร เป็นเมืองเดียวกันหรือไม่ เมืองไหนใหญ่เล็กกว่ากัน หรือเป็นเมืองเดียวกัน แต่ใช้ชื่อ

สองอย่าง ได้ตรวจสอบจากจารึกต่างๆ ใน Inscriptions du Cambodge ของศาสตราจารย์ยอร์จ เซเดส์ และจารึกในประเทศไทยทุกหลัก คำว่า เขมร มีปรากฏในจารึก Can cum k.๑๑ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งพบในประเทศกัมพูชา และจารึก Bantay chmar k.๒๒๗ รูปอักษรประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ส่วนคำว่า กัมพูชามีปรากฏในจารึกต่างๆ จำนวนมาก แต่คำใดใช้ก่อน คำใดใช้ทีหลังเป็นสิ่งที่น่าค้นคว้าศึกษาหาความเป็นมา เพื่อเป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ในโอกาสต่อไป

โคลกที่ ๖ คำว่า พระองค์นั่นเอง (ไสว) ได้กำจัดภัยของพุทธะ แล้ววางรากฐานของพุทธศาสนาขึ้นในกัมพูชา จารึกใช้ศัพท์ว่า ไสว อันเป็นสรพนาม ให้โยคประธานตัวเดิมขึ้นมา จึงเป็นที่สงสัยว่าโยคประธานตัวใด ตามหลักการแปล ให้โยคประธานที่กล่าวถึง และใกล้เคียงกว่า ก็คือคำนามในโคลกที่ ๕ อันได้แก่ศรีสมันตปรเมศวร ซึ่งเป็นพระพุทธรูป ถ้าประธานที่ห่างออกไป ก็คงเป็นโคลกที่ ๔ อันได้แก่ศรีสมาชะ ซึ่งเป็นบรมครู เมื่อพิจารณา

โดยความหมายแล้ว คำว่า ไสว น่าจะหมายถึงศรีสมาระ ที่เป็นผู้วางรากฐานพุทธศาสนาขึ้นในกัมพูชา เพื่อประโยชน์ทางฉันทลักษณ์ จึงวางสรรพนามเป็นไสว ดังกล่าว แต่นามว่า ศรีสมาระ เท่าที่ตรวจสอบไม่พบในจารึกอื่นๆ ที่จะเป็นหลักฐานยืนยันข้อความดังกล่าวได้

ถ้าคำว่า พระองค์นั่นเอง ได้กำจัดภัยของพุทธะ แล้วได้วางรากฐานของพุทธศาสนาขึ้นในกัมพูชา หมายถึงพระศรีสมันตปรภคศวรแสดงว่า พระศรีสมันตะเป็นชื่อของบุคคลสำคัญในอดีตหรือไม่ก็เป็นนักบวชที่สำคัญรูปหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทในการเผยแพร่พุทธศาสนาในกัมพูชา เมื่อมรณภาพหรือสิ้นชีวิตแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธา จึงได้สร้างพระพุทธรูปแทนองค์ท่าน และให้ชื่อพระพุทธรูปตามนามของท่านว่า ศรีสมันตปรภคศวร เพราะข้อความสุดท้ายของโคลกที่ ๖ ว่า ขอนมัสการท่าน ซึ่งควรแก่การบูชาตลอดแม้กระทั่งทุกวันนี้ แสดงว่า ท่านศรีสมันตะเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันเป็นสมัยของผู้ใช้นาม

ว่า ข้าพเจ้า โดยนัยนี้ผู้ที่วางรากฐานของพุทธศาสนาในกัมพูชา จึงน่าจะเป็นพระศรีสมันตะ

คำว่า ตรุกาษุย เป็นชื่อคัมภีร์ที่อธิบายวิชาตรรกศาสตร์ ข้อความว่า ขนเหล่านั้น ข้ามมหาสมุทรอันมี ตรุกาษุยเป็นต้น หมายความว่า เขาเหล่านั้นเป็นผู้มีปัญญาสามารถเข้าใจการอธิบายด้วยเหตุผลทางตรรกศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ซึ่งเปรียบได้กับความยากลำบากในการข้ามมหาสมุทร เขาเหล่านั้นจึงสามารถปฏิบัติจนพบกับความสงบที่ได้รับใหม่

ส่วนคำว่า กาศิกากาวยะ เป็นชื่อคัมภีร์อธิบายปานิีสสูตร พระธนูแม้จะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาก แต่ก็ยังรู้สึกหนักใจกับความรู้ที่มีอยู่นอกคัมภีร์กาศิกากาพย์ จึงได้เริ่มจากการสวดมนต์บูชาญาณและโยคะ คงหมายถึงความพยายามในการทำใจให้เป็นสมาธิเพื่อประโยชน์ในการคิดความหมายของศัพท์ที่เข้าใจได้ยากดังกล่าว

การอ่านแปลจารึกหลักนี้ เป็น
การยากมาก เพราะมีศัพท์ชื่อเฉพาะ ที่
เป็นภาษาเขมร แทรกอยู่ในบทประพันธ์
ฉันทลักษณ์ภาษาสันสกฤตหลายแห่ง
จึงต้องค้นคว้าทำความเข้าใจกับศัพท์เฉพาะ
เหล่านั้นก่อน ซึ่งบางศัพท์ก็ไม่สามารถ
ค้นคว้าหาอธิบายให้เข้าใจได้ อย่างไร

ก็ตาม ก็ได้อ่านแปลไปตามรูปอักษรที่
ปรากฏ ส่วนด้านที่ ๒ ข้อความไม่ชัดเจน
จึงแปลไปตามศัพท์ที่ปรากฏ อาจจะเป็น
ข้อความที่จารึกขึ้นภายหลังก็ได้ เพราะ
รูปอักษรก็ไม่เหมือนกัน ศักราชก็แตกต่าง
กัน จึงไม่ถือเป็นข้อความสำคัญในการ
แปลครั้งนี้

คำจารึกด้านที่ ๑

๑. ศรีปณฺจสฺสคตยาทา
๒. ศรีมนาสฺจ สฺสเทพานํ
๓. พหุสฺสทว สฺสตุษฺฐะ ส
๔. อาธาระ สรว วุฑฺธานํ
๕. ศรีสมาเช ปฺรายสฺย
๖. ตสฺย ทาสสฺย ทาสเห
๗. อิตฺยาราญฺญา ปรมคฺุระ
๘. อุกฺกยา มยา ภกฺตยา
๙. ขยนฺตฺรปฺรณามาทา
๑๐. เทศฺส ตตฺร สฺสทิตฺสตาเย
๑๑. ไสว โวทุธภยํ หตฺวา
๑๒. จการ ทถมฺมทฺยาปี
๑๓. อาจารจโน ภคว
๑๔. วาจย จยฺตฺวากุ วาควมี
๑๕. ภควจฺมปฺกปาโท

- ศรีมนานํวิภาวกา
ศรีปฺรทาทถนฺนามิ ตาน
โงว อิตฺตวปฺรภุรวะ
ตนฺนนามิ วิมุกฺตเย
ภกฺติะ ศฺรทฺธา จ นิรมฺมลา
ภเวยํ สรว ขนฺมสฺ
ศฺรุตฺวา สฺสตุตฺยา นมสฺสกฺตา
ศรีสมาชนนเม สทา
จฺปารุณสฺสิติตตะ ปรม
ศรีสมนตปฺรเกศฺวระ
กมฺวเช วุฑฺธสฺสสนม
ตนฺนนามิ ปฺนะ ปฺนะ
จฺจุวิศ จรณศฺศุจิะ ปฺรจฺรเจษฺฏะ
ธรมฺมี ชินปฺุชนขาปฺประ
คฺุรปฺทภกฺโตภิวณฺทิตฺสไตฺสทฺธะ

๑๖. จุฬารณสี สุวธยาปยิตา	สุธลา สุวาย สุกาเนศม์ คตวาน
๑๗. ธรรมมีธิทูโร ภคว	ขทุทธนินทุรปุราง ฆุริรลงกฤตวาน
๑๘. ธีรานุสฺสในรณโย	โวธะวิทธะ ธะตํ หฤทยม
๑๙. ปุรุษญาปารมิตานีกา	ตฤกภาษยาที วาริธิม
๒๐. อุตตริยยุย คุหุย วฤกษะเต	ศุรณตาสตตตวผลาคินะ
๒๑. วระณฺส สํญโก ธีโร	ธิมาน สิทธานตศิษยกะ
๒๒. วรณานตฺริ คุรฺณานตฺริ	คุรุ วนฺเท สทา มุทา
๒๓. กาศิกากาวุยวาทุยาที	ศีจิตปตมณะะ ปิวน
๒๔. คุหุยามฤตณฺจิรํ โหม	ขปโย ครโสทยตะ
๒๕. อษฏาษฏรณฺธรสิตสप्तศุเก	ตปสฺย มาเส สุกตาทิการุจจะ
๒๖. เตง ปาสนเค ภาคฺยวิเศษตฺริเ	ส วระ ธนฺสสุริยติษฺฐ ปทุยะ
๒๗. ศุริศกฺติ กิรฺตติ เทเวนฺทรา	ญายาสฺตาส หฤเตร มยา
๒๘. ไยรวิญฺญาตํ หฤตํ สากุษา	ตฺกิณฺจิทเตรตฺยมฺตรหิ
๒๙. เจตฺตผลเมสฺติ ปุณฺยานํ ขาโตหํ	กมฺวเช ทฺรุตม สามาขลํขยํ
๓๐. ยะ เทเว ตฺรารุถํ กุรวสฺ ตู	นानฺยถา / อภิจ / อนฺย ปฺรณฺธิโยเนกา
๓๑. ริวระวฺทูลโลกะศฺวรตปฺริ ปฺวานนฺ ติ กํเสตงฺ	ศุริสฺตยวรมตมานํ สิทธิสฺถาปนา เวรง
๓๒. เลอภยศิริเตงกํปิขวา อากุรณตสฺรุกเขมร	วระ โนะ สยงฺตณฺตวลลทา
๓๓. โหง กมฺรเตง อณฺตคฺฤตฺรณินทุรปุรฺชิโรนฺทุรณเฏวปี	ปฺรโว สฺถาป
๓๔. นา อิสฺส วระโนะ วิงตเตลโนะ สยงฺต อฺยต วิมฺนะ ริ	อากาญญ วระณฺ
๓๕. ต ศิษฺยคิตสฺถาปนา วระเนะ อาย ต อฺษฏ อฺษฏ	นวดคิราขย วระปาทกํมฺรเต
๓๖. ง กํตฺวาน อณฺ ศุริอุทฺยาทีตฺยวรมมเทว	เจรณฺศุริสฺสฺธิร ศกฺติ ตราปฺไผทกโร

คำจารึกด้านที่ ๒

๑. ๙๙๐ คินนุก
๒. ๙๙
๓. ๙๙๘
๔. นกษา
๕. ไมกวต
๖. สุวาทยา
๗. ไมก
๘. วต
๙. ทวยนารโธ
๑๐. -
๑๑. คร
๑๒. -

คำแปลจารึกด้านที่ ๑

๑. บรรดาพระพุทธรูปเจ้า ข้าพเจ้า แห่งทาสผู้มีความรักดี และศรัทธาบริสุทธิต
ขอนมัสการพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ตั้งแต่ เป็นเลิศ ในพระศรีสมาชะ ไปทุกชาติ
พระพุทธรูปเจ้าหาค่องเป็นต้นมา บรรดาเทพ ๔. ข้าพเจ้าได้ทำความนอบน้อม
ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพรหม ด้วยความสดุดี เมื่อได้ฟังคำสั่งของบรม
๒. เพื่อความหลุดพ้น ข้าพเจ้า ครุตามลำดับกถา ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอ
ขอนมัสการพระพัชรสัตวะ ผู้เป็นพุทธะ นมัสการ พระศรีสมาชะ ด้วยความรักดี
องค์ที่ ๖ ที่ประเสริฐสมบุรณ์ ด้วยสัมโพธิ ตลอดไป
สัตวะ ซึ่งเป็นอาถาระ (ที่รองรับ) ของ ๕. ในขยันตรปฐนามเป็นต้น ถัด
องค์พุทธะทั้งปวง จากนั้นมาเป็นเมืองฉปารันสิ องค์พุทธ
๓. ขอให้ข้าพเจ้า ฟังเกิดเป็นทาส ศรีสมันตประเภศวร สถิตอยู่ในเมืองนั้น

๖. ท่านนั่นเอง ได้กำจัดภัยของ
พุทธะ แล้วได้วางรากฐานพุทธศาสนาขึ้น
ในกัมพูชา ข้าพเจ้า ขอนมัสการท่านซึ่งควร
แก่การบูชาตลอด แม้กระทั่งทุกวันนี้

๗. ภควัตจุงวิศ ผู้มีความประพฤติ
สะอาดบริสุทธิ์ มีความเพียรพยายาม มี
ธรรมะเจรงาไพเราะ เป็นที่ขบใจ (ของผู้
อื่น) เป็นผู้มั่นคงด้วยการสวดมนต์ บูชา
พระชินะ (พระพุทธเจ้า)

๘. ภควัตจัมปกาปะทะ ซึ่งเป็นครู
อยู่ในฉปรารันสีมีความรักดีต่อบาพของครู
จนได้รับการอภิวาท ด้วยความเลื่อมใส
ศรัทธา ได้ไปสู่ที่สงบในสกลา สวายนัน
เป็นสถานที่เหมาะสมกว่า

๙. ณ ที่นี้ ท่านซึ่งมีธรรมะ เป็น
ปราชญ์ เจริญรุ่งเรือง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์
ได้ประดับตกแต่งบาทของภควัตถรณินทร
บุร ยังจิตใจที่ชำระแล้ว ให้ซึมซาบในพระ
โพธิญาณ

๑๐. ท่านเหล่านั้นผู้มีกำลังปัญญา
บรรลุลผลแห่งสัจธรรม ข้ามมหาสมุทรมี
ตรรกภาษะเป็นต้น แล้วเป็นผู้สงบในร่ม
เงาที่ได้รับการเปลี่ยนแปลง

๑๑. บรรดาครูทั้งสามผู้ประเสริฐ

พระธนูผู้มีปัญญา เป็นนักรปาษฎ์ ศิษย์
ของสิทธานตะ ข้าพเจ้าขอวันทาครูทั้ง
สามด้วยความยินดีทุกเมื่อ

๑๒. ท่าน (แม่) ดืมน้ำอมฤตอัน
ศักดิ์สิทธิ์มานาน(แต่)ยังกังวลใจต่อความรู้
ซึ่งมีภายนอก กาศิกากาวะ เป็นต้น จึง
ได้เริ่มจากการสวดบูชาญญและโยคะ

๑๓. พระธนูผู้เป็นปราชญ์ ได้จัด
งานบูชาพระสฤคเป็นต้นในเดือน ๘ ขึ้น ๗
ค่ำ (ศักราช) ๙๘๘ ในเตงปาสนคะ ซึ่ง
ศักดิ์สิทธิ์วิเศษด้วยความสุข

๑๔. จากการนำมาซึ่งพระศรีศักดิ์
พระกิริติ และเทพทั้งหลายจำนวนมาก
เหล่านั้นบางอย่างที่บุคคลอื่นรู้แล้ว ข้าพเจ้า
ก็นำมาให้ปรากฏทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๑๕. การกระทำประโยชน์ในที่นี้
ย่อมไม่เป็นอย่างอื่นในสวรรค์ถ้าผลบุญจักมี
ขอให้ข้าพเจ้า เกิดเป็นชาวกัมพูชา โดยเร็ว
พร้อมด้วยบริวารคนอื่นๆ อีกมาก

ส่วนพระพุทธโลเกศวรองค์
ประเสริฐ ที่กัมรเตง ศรีสัตยวรมัน ผู้มีความ
ปรารถนาดี ได้สถาปนาไว้บนอภยคีรีเป็น
ครั้งแรก เพื่อมิให้ชาวมาตุภูมิจม
และยกเอาพระนั้นไป (ต่อมา) กัมรเตง

อัญมณีนครปฐวีราโณทธรณะ ได้ตก
แต่งพระนั้นให้สวยงามแล้วประดิษฐานไว้
ที่เดิม ส่วนพระธนูผู้เป็นศิษย์ ได้ปรึกษา
กันแล้วสถาปนาพระองค์นี้ (ขึ้น) ใหม่ ใน
ศักราช ๙๘๘ ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระบาท
กัมรเตงก่าตวน อัญมณีนครปฐวีราโณทธรณะ
ขอจงเจริญยิ่งด้วยศิริยศศักดิ์มั่นคงชั่วฟ้า
ดินสลาย

คำแปลจารึกด้านที่ ๒

ส่วนเบื้องต้นทั้งสอง มีลักษณะ
อย่างเดียวกัน มีรสอย่างเดียวกัน ครึ่ง
หนึ่งของจำนวนสอง

อธิบายรูปอักษรจารึก

๑. คำว่า พา (พา) ในคำว่า
สุเทพานำ บรรทัดที่ ๒ ทำให้อ่านเป็น สุ
เทพานำ ก็ได้เพราะ พา (พา) กับ ห
(หา) บรรทัดที่ ๑๘ ใกล้เคียงกันมาก
และอ่านได้ทั้งสองอย่าง ถ้าเป็น สุเทพานำ
จะเป็นการขัดกับหลักภาษา เพราะนำอยู่
หลังให้ทีฆะ อ เป็น อา จึงต้องเป็นสุเทพานำ
ส่วนสุเทพานำตามศัพท์น่าจะเป็นสุเทพานำ
แต่รูปอักษรไม่อาจอ่านเป็นว ได้ เมื่อ

เปรียบเทียบกับอักษร ว (อิ) บรรทัดที่
๑๙ การอ่านเป็น สุเทพานำ เพราะ
เปรียบเทียบกับคำว่า พชรสตว อักษร พ
(อ) บรรทัดที่ ๓ ซึ่งก็น่าจะอ่านเป็นอักษร
ป หรือ ว แต่อักษร ป (อ) บรรทัดที่ ๑
ที่แตกต่างออกไป ประกอบกับนาม พช
เรนทราจารย์ยะ มีปรากฏในจารึกอื่นก่อน
แล้ว และความหมายของคำว่า สุเทพานำ
กับ สุเทพานำ ก็เป็นอย่างเดียวกัน ในจา
รึกนี้ก็หมายถึง เทวะ ฉะนั้นจึงอ่านเป็น สุ
เทพานำ

๒. คำว่า ภูยาสุตาสุหฤเตรมยา
แยกศัพท์เป็น ภูยาสุ + ตาสุ + หฤเต +
มยา เนื่องจากจารึกคำว่า ภูยาสุตาสุหฤเต-

(ภูยาสุตาสุหฤเต-) อักษร ส
แยกจาก ตา เพราะสระของบรรทัดบนลง
มาต่ำ จึงทำให้อ่านเป็น สหฤเต-ได้ และ
เป็นศัพท์ที่มีความหมายเช่นกัน แต่จะหา
ประธานและกริยาของประโยคไม่ได้ จึง
ได้อ่านเสียเป็น ภูยาสุตาสุ ซึ่งเป็นบทคุณ
ศัพท์ที่ขยายคำว่า เทเวณทราสุ ซึ่งใน
จารึกไม่มีอักษร ส เพราะพยัญชนะโฆษะ
อยู่หลัง จึงลอักษร ส ทั้ง ทั้งเป็นบทสตรี
ลิงค์ ทวิติยาวิภักติ พหูพจน์ เหมือนกัน

๓. คำว่า ศรีอุทยาทิตยวรมเทว
 อักษร อุ (**உ**) กับอักษร ท (**த**)
 ซึ่งอยู่ติดกัน ถ้าอ่านอย่างคร่าวๆ โดยมีได้
 พิจารณาให้ละเอียด จะเห็นเป็นอักษร ท
 เหมือนกัน แต่คำว่า อุตติรยุย (**உத்திரய**)
 บรรทัดที่ ๒๐ ถ้าอ่านเป็น ทตติรยุย จะ

ไม่มีความหมาย เมื่อนำทั้งสองศัพท์มาพิ
 จารณาโดยละเอียด จึงจะเห็นความต่างกัน
 ระหว่างอักษร อุ กับ ท ประกอบกับนามว่า
 ศรีอุทยาทิตยวรมัน มีปรากฏในจารึกอื่นๆ
 อีกมาก

ศัพท์จารึกที่เป็นภาษาเขมร

ริ	- อันว่า ส่วน ฝ่าย
วระวุทธโลกเศวร	- พระพุทธโลกเศวร
ตปรุปวานุน	- ผู้ประเสริฐที่สุด (ปรมปราณ-เจ้าชีวิต)
กัมเสตงศรีสตยวรม	- กังเสตงศรีสตยวรมัน
ตมานลิตุธิ	- มีความปรารถนา
สฤปนา	- สถาปนา แต่งตั้ง สร้าง ประดิษฐาน
เวรง	- ในปางก่อน โบราณ
เล	- เหนือ บน ที่
อภยคิริ	- อภยคีรี (วิหาร ภูเขา)
เต้	- ดัน เดิม ครั้งแรก
กปี	- อย่า อย่าให้
ชวา	- ประเทศชวา
อากรานต	- มาถึง รุกราน ต่อสู้
สุรุกเขมร	- เมืองเขมร
วระโนะ	- พระนั้น
สยง	- ที่ ซึ่ง อัน
ตณ	- ตัว ตน

ตุล	- ยก ถึง จด ต่อ แก่
เทา	- ไป
โทง	- ด้วย แล (คำลงท้าย)
กมฺรเตงอญตคุรุธรณินทร	
ปุริชโรนทธรณ	- กัมรเตงอญตคุรุธรณินทรปุริชโรนทธรณ
เถว	- ทำ สร้าง ปฏิสังขรณ
ปรไว	- สวย งาม
อิส	- สิ้น ที่สุด
วิจฺตเตล	- กลับเหมือนเดิม
อยต	- ไม่ หามิได้
วิมนะ	- แดก ทำลาย
อาจารย์ยฺยชฺ	- อาจารย์พระชฺ
ตติษย	- ผู้เป็นศิษย์
กิต	- ปรีक्षा หรือ
อายุต	- ใน ที่
อษฏ อษฏนา	- ๘๘๘ (เลขกัณฑ์ปยา แปลจากหลังไป หาหน้า)
ตติ	- ตรงกับ
ราชย	- รัชสมัย
วระปาทกัมรเตงกัฏวน	
อญศฺริอุทฺยาทิตยวรมเทว	- พระบาทกัมรเตงกัฏวน อญศฺริอุทฺยาทิตยวรมเทวะ
เจรณ	- เจริญ มากหลาย
ศฺริ	- ศิริ มงคล
สฺถิร	- มั่นคง ตั้งมั่น

ศกฺติ	- ยศ ศักดิ์ เกียรติ
ตฺราบ	- ตราบเท่า ตลอด
ไผ่ทกโร	- พื้นแผ่นดิน ปฐพี

